

דבר העורך

גיליון מספר 5 של חברה, צבא וביטחון לאומי יוצא בתקופת ביניים סוערת ביחסי חברה-צבא בישראל – בין התעוררות המחאה שמרכיב מרכזי בה הוא מחאת אנשי המילואים נגד "הרפורמה המשפטית", ובין רגיעה בתהליך החקיקה ופתיחת הידברות פוליטית. תוצאות העימות עדיין אינן ידועות, אבל כבר עתה ניתן לקבוע ששתי אבני היסוד בחוזה הבלתי כתוב בין אנשי המילואים לממשלה התערערו: נכונות לא מעט מאנשי המילואים להתייצב לשירות ללא תנאי הועמדה בסימן שאלה עקב מה שנתפס בעיניהם כמהלכים הפוגעים ביסודות המשטר הדמוקרטי בישראל; ויכולת הממשלה לבנות את ביטחון ישראל על התייצבות אנשי המילואים ביום פקודה ספגה מכה עקב משבר האמון במהלכה, שביטוי המרכזי הוא סרבנות מילואים המונית לשרת אם הרפורמה המשפטית תקרום עור וגידים. חברה, צבא וביטחון לאומי אמנם אינו כתב עת העוסק בעניינים שוטפים, אך נראה היה שאי אפשר להוציא את הגיליון הנוכחי ללא התייחסות אקדמית למציאות ימים אלה. לכן ביקשתי מכמה כותבים לכתוב מסות קצרות על היבטים ספציפיים של אירועי החודשים האחרונים, והם נענו.

יגיל לוי הציב את מחאת המילואים בקונטקסט רחב כאירוע חסר תקדים לא רק בהיסטוריה הישראלית אלא גם העולמית. הערכתו היא כי היא תעמיק את השסע החברתי-מעמדי הקיים כבר בצבא, ותחזק את המגמה לעבור לצבא מתנדבים. ראובן גל בחן את מידת מחויבותה של תנועת המחאה להמשיך בפעילותה מזווית של מחקרים על חוסן לאומי. הוא צופה כי היא תמשיך להתקיים כל עוד לא יוסרו האיומים שנגדם היא יוצאת. אילת הראל התייחסה להשלכות החקיקה והמחאה על ביטחון המדינה ועל מעמד אנשי המילואים. מסקנתה היא שהמאבק עתיד להימשך לאורך זמן, בין אם בעתות שלום ובין אם בעתות מלחמה. עוזי בן-שלום הדגיש דווקא את האופי העממי של מחאת אנשי המילואים, שיש לה אמנם גוון מעמדי אך לא ארגוני-צבאי. במבט לעתיד הוא מביע חשש מהגברת הקיטוב בין המערכת הפוליטית לצבאית – שעלול להעצים את חוסר האמון של הציבור במדיניות הממשלה.

כמסות מוזמנות, מאמרים אלה לא עברו שיפוט חיצוני אלא פנימי בלבד. מכיוון ש"מערכות" מחויבת לפרסם רק מאמרים שעברו תהליך שיפוט אקדמי מלא, הוחלט לפרסם את גיליון מספר 5 בשני פורמטים: זה היוצא באתר "מערכות" לא כולל את ארבעת המאמרים, בעוד הפורמט המתפרסם באתר אגודת חברה-צבא כולל אותם. על כן, כל המעוניין בקריאת המאמרים מוזמן לפנות לאתר כתב העת באגודת חוקרי חברה-צבא בישראל.

שאר המאמרים בגיליון רחוקים מאירועי היום. נדב פרנקל דן במאמרו "הקמת היאחזויות נח"ל במערב הנגב ערב מבצע קדש: הניסיון וכישלונו", בפרשיה חשובה אך עלומה יחסית: הקמתן של שש היאחזויות נח"ל במערב הנגב ב-1956, כחלק ממערך ההגנה המרחבית נגד מתקפה צפויה של הצבא המצרי. ההיאחזויות הוקמו אמנם בשיתוף פעולה בין צה"ל

לגופים המיישבים האזרחיים, אולם תוך מתן עדיפות חד־צדדית וברורה לשיקולים ביטחוניים על פני משקיים. בשל כך ובשל קשיים כלכליים ניכרים, פורקו כמה מהן בשנים שלאחר מלחמת סיני, נכונות המחלקה להתיישבות לשתף פעולה עם צה"ל בהקמת היאחזויות נח"ל חדשות הצטמצמה ומסיבה זו, כמו גם מסיבות נוספות, חל צמצום משמעותי בהקמת היאחזויות נח"ל בשנים הבאות.

שני המאמרים האחרים עוסקים בנושאים אקטואליים יותר. עוזי בן־שלום, דביר פלג, קורין ברגר, אבישי אנטונובסקי, נחמיה שטרן וניב גולד ניתחו במאמרם "מלוחמה הרואית ללוחמה פוסט־הרואית ובחזרה – המקרה הישראלי של לוחמת מנהרות ברצועת עזה בשנים 2002–2014" היבטים שונים העולים מההתנסות לוחמי צה"ל בלוחמת מנהרות. על בסיס ממצאיהם הם מציגים מודל אנליטי שבמרכזו ארבעה ממדים המאפשר להסביר את התארגנות צה"ל לסוג הלוחמה הזו, תוך מתן העדפה ברורה ללוחמה פוסט־הרואית. עם זאת, מחברי המאמר מעריכים כי בתנאים מסוימים, כפי שהיה למשל במבצע "צוק איתן" ב־2014, תידרש חזרה לפעולה הרואית.

אפרת שחר־דרוק ודונית דרוק סוקרים במאמר "לוחמות חוד – שירות נשים ביחידות הלוחמות" את הוויכוח סביב שילובן של נשים בזרועות הלחימה השונות של צה"ל. המאמר בוחן בעין ביקורתית את ההתנגדות המובעת מצד חוגים שמרניים־דתיים לשילוב על בסיס נימוקים ביולוגיים והבדלים מגדריים. תחת זאת הוא גורס, בהתחשב בעובדה שתפקידו המרכזי של צה"ל הוא לנצח בשדה הקרב, אמת המידה לשילוב נשים ביחידות לוחמות צריכה להיות מבחן הכשירות. הניסיון הנצבר מראה כי נשים מוכיחות עצמן בפעילות מבצעית, ולכן נכון יהיה לפתוח בפניהן את כלל תפקידי הלוחמה בצה"ל.

במדור ביקורות הספרים אותו עורכת אילת הראל נסקרים ארבעה ספרים במגוון נושאים. **לא לבדד: מדיניות החוץ של ישראל**, ספרו של אורי ביאלר, החוקר המובהק ביותר של מדיניות החוץ הישראלית לדורותיה, לוקח את הקורא, כפי שמתאר אייל רובינסון, למסע היסטורי רחב־יריעה של הדיפלומטיה הישראלית מימי ראשית המדינה ואף לפנייהם, ועד לשנות ה־90 ואחריהן. **מצלילה במים עכורים**, ספרה של ציפי גושפנץ על פרשת הצלילות במי הקישון שסוקרת רינת גולד גזית, עולה כי בשורש הנכונות לאמן את לוחמי השייטת במים המזוהמים עמד אתוס מבצעי על פיו צריך להכין בכל מחיר את הכוח ליום פקודה. אתוס זה גבר על כל שיקול אחר, בראש ובראשונה שמירת בריאותם של הלוחמים.

שתי הביקורות האחרות עוסקות בנושאים אוניברסליים יותר. עוזי בן־שלום סוקר את קובץ המאמרים בספר *Rethinking Military Professionalism for the Changing Armed Forces*, העוסק בהתאמת צבאות מערביים לאתגרים העכשוויים כפועל יוצא משינויים טכנולוגיים, חברתיים, ארגוניים ואתיים. בן־שלום מדגיש כי חרף תרומתו אין בספר, שיצא ב־2020, התייחסות מספקת למה שמזכירות לנו המלחמות החדשות באירופה – שעיקר תפקיד הצבא הוא השגת ניצחון. דונית דרוק מנתח ספר ערוך נוסף, *Contemporary Military Reserves*, הבוחן את מאפייני צבאות המילואים במדינות דמוקרטיות, ייעודיהם השונים, השפעתם על יחסי החברה האזרחית והצבא, דרכי ההתמודדות עם צורכי האזרח

המשרת ותפקידו הצבאי ואופי החוזה הבלתי פורמלי בין איש המילואים לצבא בו הוא משרת. אף על פי שמדובר בספר מקיף המאיר סוגיות, רבות, חסרה בו, לדעת דרוק, ההבחנה הנדרשת בין צבאות מילואים שיעדם המרכזי הוא השתתפות מיידית בהגנת המולדת, ובין אלה שתפקידם שונה. בהקשר זה חסרה התייחסות מהותית לישראל, שהיא דוגמה בולטת למדינה שבה צבא המילואים הוא מרכיב כוח משמעותי להגנת המולדת. גיליון זה הוא האחרון שבו אילת הראל משמשת כעורכת מדור ביקורות הספרים ואני כעורך הראשי. גם אילת וגם אני חושבים שהגיע הזמן לחילופי משמרות ומברכים בדרך צלחה את אלישבע רוסמן־סטולמן שתחליף אותי ואת איל בן־ארי שיחליף את אילת. זו ההזדמנות להודות שוב לכל אלה שעסקו במלאכה, בראש ובראשונה לכל הכותבות והכותבים שעמלו והגישו לפרסום, והשופטות והשופטים שעשו מלאכה שיפוט נאמנה שלא על מנת לקבל פרס. **חברה, צבא וביטחון לאומי** הוא כתב העת האקדמי הראשון שיוצא בהוצאת "מערכות", ומטבע הדברים התגלעו לא פעם מחלוקות בין הנורמות המקובלות באקדמיה לאלה המקובלות בצבא. תודתי לאמיר גילת, מפקד "מערכות" שגילה נכונות לפתרונות יצירתיים במחלוקות אלה. תודה נוספת לעדי לרנר, עורך "מערכות" על ההשקעה בעריכת הגיליונות. תודה מיוחדת לאיתמר ריקובר שבלי הסיוע המסור, היעיל והנבון שהגיש לאורך כל הדרך, ספק אם הייתי צולח את המלאכה שהוטלה עליי.

אורי בריוסף

עורך ראשי